

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 2.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.2.1>

УДК: 351

*О. О. Шевченко,
д. держ. упр., доцент,
професор кафедри публічного управління та економіки, Таврійський
національний університет імені В. І. Вернадського, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8854-3728>*

*Н. О. Шевченко,
д. держ. упр., професор,
завідувач кафедри публічного управління та права, Дніпровська
академія неперервної освіти Дніпропетровської обласної ради
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1559-1432>*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ЯК ПРОЯВ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

*O. Shevchenko,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor
of the Department of Public Administration and Economy,
V.I. Vernadsky Taurida National University, Kyiv*

*N. Shevchenko,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Head of the
Department of Public Administration and Law,
Communal institution of higher education «Dnipro Academy of Continuing
Education» of the Dnipropetrovsk Regional Council»*

**THE VOLUNTEER MOVEMENT AS A MANIFESTATION OF THE
DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE**

В статті визначено, що з-поміж різноманітних сценаріїв щодо перспектив розвитку українського суспільства після війни, вимальовується єдино можлива - створення демократичного громадянського суспільства. Його розбудова залишається ключовим напрямком розвитку України. В статті проаналізовано стан розвитку громадянського суспільства в Україні і виявлено, що війна розпочата росією стала значним викликом для діяльності громадських організацій. Разом з тим зросла довіра громадян до діяльності громадських, а в їх числі і волонтерських організацій, що підтверджено соціологічними опитуваннями. Зроблено висновок, що ця довіра підвищилася за рахунок ефективної роботи волонтерів. Для подальшої розбудови громадського суспільства необхідне налагодження взаємодії органів публічної влади та волонтерських організацій, яка сприятиме активнішому залученню громадян до системи публічного управління.

In developed democratic countries, civil society performs the task of monitoring the decision-making process and the ongoing activities of state structures in the political, administrative, legal and economic spheres. The article determines that among the various scenarios regarding the prospects for the development of Ukrainian society after the war, the only possible one emerges - the creation of a democratic civil society. Its development remains a key direction of Ukraine's development. The development of civil society is one of the main directions of the development of a democratic state, since its presence facilitates the protection of public interests of citizens, restrains the usurpation of power, ensures the accountability of the government to society, contributes to the processes of political democratization, the acquisition of legal features by the state. Public organizations are an integral part of civil society.

The article analyzes the state of development of civil society in Ukraine and reveals that the war started by Russia has become a significant challenge for the activities of public organizations. The article examines the formation, development

and status of the volunteer movement in Ukraine, which refers to charitable, humanitarian activities carried out by individuals without wages and aimed at providing social assistance to certain segments of the population. The purpose of the article is to study the role of the volunteer movement in the processes of building civil society in Ukraine during the war, to analyze and reveal the essence of the formation of public organizations as a component of social development, to study the problem of the development of civil society in Ukraine and the influence of public organizations, including volunteer ones, on this process. It was revealed that citizens' trust in the activities of public organizations, including volunteer organizations, has increased, which is confirmed by sociological surveys. It was concluded that this trust increased due to the effective work of volunteers. For the further development of public society, it is necessary to establish interaction between public authorities and volunteer organizations, which will contribute to more active involvement of citizens in the public administration system.

Ключові слова: *громадянське суспільство, демократія, волонтерський рух, громадські організації, стратегії участі громадян в управлінні*

Keywords: *civil society, democracy, volunteer movement, public organizations, strategies of citizens' participation in governance*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розбудова громадянського суспільства є одним із основних напрямків розвитку демократичної держави, оскільки його наявність полегшує захист суспільних інтересів громадян, стримує узурпацію влади, забезпечує підзвітність влади суспільству, сприяє процесам політичної демократизації, набуття державою ознак правової. Невід'ємною складовою громадянського суспільства є громадські організації. Згідно Статті 36. Конституції України «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних,

економічних, соціальних, культурних та інших інтересів» [1]. Діяльність громадських організацій в Україні стає все популярнішою і викликає довіру громадян, насамперед через позитивне відношення до волонтерського руху. Саме волонтерські організації асоціюються в суспільстві з громадськими і доцільно проаналізувати їх діяльність в нашій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок українських та зарубіжних дослідників у формування громадянського суспільства, налагодження взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства містять роботи Б.П. Андресюка [3], В.Ю. Баркова [4], М.С. Кельмана [9], Н.В. Мельника [], П. Гураль [5], Л. Даймонда [6] та інших. На даний час процеси розбудови громадянського суспільства вимагають постійного моніторингу з метою виявлення факторів, що позитивно можуть вплинути на процес його розбудови в період війни. Одним з таких факторів є діяльність волонтерських організацій, яка сприяла підвищенню довіри громадян до громадських організацій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). дослідження ролі волонтерського руху в процесах робудови громадянського суспільства в Україні в період війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розвинутих демократичних країнах громадянське суспільство виконує завдання моніторингу процесу прийняття рішень і поточної діяльності державних структур у політичній, адміністративній, правовій та економічній сферах. Метою функціонування громадянського суспільства є демократичний розвиток держави: становлення органів державної влади виключно на демократичних засадах; запровадження ефективних механізмів діяльності влади; забезпечення реалізації волі народу; розширення ролі громади у функціонуванні нормотворчого та виконавчого компонентів влади; впровадження ефективних механізмів інституційної взаємодії [4]. Суспільство перевіряє політичне спрямування держави шляхом порівняння визначених конституцією та чинними законами принципів єдності діяльності

влади та державних службовців. Управлінський напрям контролюється на відповідність внутрішньої організації та методики роботи публічного управління національному законодавству. Відповідно до правового спрямування громадяни беруть участь у підготовці нормативно-правових актів, міжнародних угод і договорів на етапі їх обговорення. У фінансовому напрямку можливий моніторинг бюджетних витрат, руху та розподілу коштів. Враховуючи євроінтеграційні процеси України, виконавча влада має активно сприяти участі громадськості у розробці та прийнятті управлінських рішень, участі громадян у виборчому процесі та інших формах прямої демократії, так як рівень демократичності є одним із найважливіших критеріїв зрілості суспільства. За результатами соціологічного опитування, що проводилося Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва «Демократія під час війни» 64% респондентів вважають, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України, 14% вважають, що за певних обставин автократія може бути кращою, ніж демократія, і ще 13% - що для них неважливо, яким є тип режиму [7]. Для розбудови демократії важливою є співпраця між владними структурами та організаціями громадянського суспільства. Громадські організації з одного боку, представляють інтереси своїх членів, з іншого боку, самі є механізмом громадянської участі жителів місцевих громад. Ураховуючи роль громадянського суспільства у різних сферах суспільного життя, створення сприятливих умов для його розвитку та налагодження взаємодії з його інститутами є важливим завданням органів державної влади, органів місцевого самоврядування [11]. Аналіз стану розвитку громадянського суспільства в Україні в 2022 році засвідчив, що війна розпочата росією 24 лютого стала значним викликом для діяльності громадських організацій, припинилося фінансування започаткованих міжнародними донорами проєктів, збройне вторгнення спричинило активізацію діяльності волонтерських організацій. Опитування «Волонтерство під час війни» організації U-Report показало, що на липень 2022 року волонтерським

організаціям довіряли 84,5 % опитаних, дещо нижчим виявився рівень довіри до громадських організацій взагалі. В динаміці зростання рівня довіри до громадських організацій можна прослідкувати за дослідженнями Центру Разумкова спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою:

- з 3 по 11 жовтня 2017 року показали, що серед суспільних інститутів найчастіше довіра висловлювалася до волонтерських організацій (67%), громадських організацій (48%);

- з 1 по 6 червня 2018 року - до волонтерських організацій (65%), громадських організацій (45%);

- з 1 по 7 листопада 2019 року - до волонтерських організацій (70%), громадських організацій (51%);

- з 3 по 9 липня 2020 року - до волонтерських організацій (63%), громадських організацій (47%);

- з 5 по 9 березня 2021 року - до волонтерських організацій (65%), громадських організацій (53%);

- з 13 по 21 грудня 2022 року - до волонтерських організацій (85%), громадських організацій (60%) [8].

З даних опитування видно, що з 2017 по 2021 рік рівень довіри до волонтерських організацій коливався від 65 до 70%, до громадських організацій – від 45 до 53%. Значне зростання відбулося за час війни, рівень довіри до волонтерських організацій зріс від 65-70% до 85%, до громадських організацій – від 45-53% до 60%. На нашу думку рівень довіри до громадських організацій зріс за рахунок довіри до волонтерського руху. Волонтерський рух бере початок з середини XIX століття, коли журналіст Анрі Дюнан після битви під Сольферіно запропонував ідею створення Червоного Хреста. В минулому столітті волонтерство виокремилася у соціальне явище. В Україні волонтерство до 2014 р. розвивалося досить повільно, тільки 5% населення було залучено до волонтерської роботи. Після

анексії Криму, початку війни на Донбасі до волонтерського руху приєдналося 23 % українців. Друга хвиля підйому волонтерського руху в Україні пов'язана з повномасштабним вторгненням російської федерації. У рейтингу «World Giving Index» Україна піднялася зі 150-го на 81-е місце. За 2022 рік Україна піднялася до 10-го місця. За даними звіту благодійної організації Charities Aid Foundation: 75% українців допомагали незнайомцям, 47% - жертвували кошти, 24% - займалися волонтерською діяльністю.

Волонтерська діяльність - відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» - це «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги - роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами» [2]. Слово «волонтер» походить від французького - «volontaire», англійського - «volunteer», які є похідними від латинського - «voluntarius», що в дослівному перекладі означає «доброволець», «бажаючий». Існує декілька типів теорій, що пояснюють волонтерство. Їх можна об'єднати в групи: такі, що підкреслюють мотиви людини; такі, що підкреслюють раціональну дію; такі, що доповнюють попередні факторами індивідуального рівня: підвищення самооцінки, отримання нових соціальних зв'язків, задоволення життям, новий досвід, здобуття професійних навичок. Різницею в мотивах, рівні раціональності, індивідуальних особливостях ці теорії пояснюють те, що волонтери відрізняються за віком, статтю, національністю. Розрізняють чотири моделі добровольців: мотиваційна модель волонтерів, яка фокусується на індивідуальній мотивації, рухлива форма участі, яка залежить від багатьох факторів: бажання отримати нові навички, підвищення самооцінки, бажання створювати кар'єру, самоствердитися, зменшити внутрішньо особистісний конфлікт або загрозу; модель формування цінностей та ставлень, показує зв'язок між індивідумом та його діяльністю в сфері волонтерства, обґрунтовує важливість громадянської участі і відповідальності; модель ідентифікації, тобто це

модель, яка мотивує індивідуума залучати нових індивідів до певного виду діяльності після отримання позитивного результату від корисності волонтерської діяльності, це основа формування волонтерської ідентичності; модель волонтерської особистості оснований на якостях внутрішнього самоконтролю, високої емоційної стабільності, почуттям гідності, що дасть їм змогу стати волонтерами; модель особистого добробуту, яка поєднує в собі характеристики особистості і добре фізичне і психічне здоров'я, як необхідні ресурси для тих, хто хоче займатися добровільною діяльністю [10].

Держава спираючись на дослідженнях моделей волонтерства, теоретичні підходи до вивчення взаємодії публічної влади з громадянами може будувати відносини з громадськими організаціями, які здатні допомагати державі вирішувати проблеми суспільства. Волонтерські організації держава може: включати в програми соціально-економічного розвитку громад; виключити всі бар'єри, що прямо або побічно заважають людям займатися волонтерською діяльністю; надати волонтерам правовий статус і належний соціальний захист. Принципи свободи, творчості та гуманізму, проголошені ще Анрі Дюнаном мають бути основою розбудови громадянського суспільства в Україні.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Сьогодні довіра громадян до інститутів громадянського суспільства зростає, що здебільшого відбувається за рахунок активізації діяльності громадських організацій, насамперед волонтерських. Взаємодію волонтерства зі владою підсилюють фактори, що одночасно сприятимуть і розбудові громадянського суспільства в Україні, а саме: наявність поля для волонтерської діяльності і користувачів допомоги волонтерів; наявність соціальних послуг, які поки що недостатньо надає держава, але можуть запропонувати громадські організації; наявність осіб та організацій, яких можна залучати організовувати, навчати для надання волонтерських послуг; наявність моделей взаємодії органів та волонтерських організацій в зарубіжних країнах. Подальшим вивченням може бути удосконалення взаємодії органів

публічної влади та волонтерських організацій, бо формування великого руху добровольців є одним з важливих шляхів до продуктивної суспільної роботи в будь-якій державі. Така взаємодія сприятиме активнішому залученню громадян до системи публічного управління, та спонукатиме державу розробляти нові механізми взаємодії з громадськими організаціями, які частково можуть звільнити державу від виконання окремих її функцій під час війни та в часи післявоєнної відбудови.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року. URL: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
3. Андресюк Б.П. На шляху до громадянського суспільства: європейський контекст суспільно-політичного розвитку України. К.: Політ. думка, 2000
4. Барков В. Ю., Розова Т. В. Специфіка становлення громадянського суспільства в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2003. 205 с.
5. Гураль П. Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2013. №3. С. 13–16.
6. Даймонд Л. Три парадокси демократії. К.: Смолоскип, 2005. С. 92-104.
7. День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни: соц. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2022. 22 серп. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-iyak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni>
8. Довіра до соціальних інститутів. Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>

9. Кельман М. С. Самоорганізація народу як фактор формування громадянського суспільства в Україні: монографія / Кельман М. С., Мельник Н. В. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: Растр-7, 2018. 211 с

10. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посібник / За ред. Т. Л. Лях; авт.-кол.: З. П. Бондаренко, Т. В. Журавель, Т. Л. Лях та ін. К.: Версо-04, 2012. 288 с

11. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

12. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року : матер. щоріч. доп. /В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін./ заг. ред. Ю. Каплан. Київ: НІСД, 2022. 56 с. (Серія «Гуманітарний розвиток»). URL: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2022.15>

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 10 Jan 2023).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), Law of Ukraine "On Volunteering", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (Accessed 10 Jan 2023).

3. Andresiuk, B.P. (2000), Na shliakhu do hromadianskoho suspilstva: yevropeyskiy kontekst suspilno-politychnoho rozvytku Ukrainy [On the way to civil society: the European context of socio-political development of Ukraine], Polit. Dumka, Kyiv, Ukraine.

4. Barkov, V.Yu. and Rozova, T.V. (2003), Spetsyfika stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: monohrafiia [The specifics of the formation of civil society in Ukraine: a monograph], Yurydychna literatura, Odesa, Ukraine.

5. Hural, P. F. (2013), “ Civil society and the state in Ukraine: interaction and development ”, Chasopys Kyiv. un-tu prava, vol. 3, pp. 13–16.
6. Daimond, L. (2005), Try paradoksy demokratii [Three paradoxes of democracy], Smoloskyp, Kyiv, Ukraine, pp. 92-104.
7. Ilko Kucheriv «Democratic Initiatives» foundation (2022), “Independence Day of Ukraine: what unites Ukrainians and how we see victory in the sixth month of the war: social. poll”, available at: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-iyak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni> (Accessed 10 Jan 2023).
8. Razumkov Tsentr (2022), “Confidence in social institutions”, available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia> (Accessed 10 Jan 2023).
9. Kelman, M. S. and Melnyk, N. V. (2018), Samoorhanizatsiia narodu yak faktor formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: monohrafiia [Self-organization of the people as a factor in the formation of civil society in Ukraine: monograph], Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav.: Rastr-7, Lviv, Ukraine.
10. Bondarenko, Z. P. Zhuravel', T. V. and Lyakh, T. L. (2012), Menedzhment volonters'kykh hrup vid A do YA [Management of volunteer groups from A to Z], Verso-04, Kyiv, Ukraine.
11. President of Ukraine (2021), Decree “National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2021-2026”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (Accessed 10 Jan 2023).
12. Potapenko, V. Tyshchenko, Yu. and Kaplan, Yu. (2022), Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva Ukrainy v 2021 rotsi ta yoho zminy na pochatku 2022 roku [About the state of development of Ukrainian civil society in 2021 and its changes at the beginning of 2022)], NISD, Kyiv, Ukraine. <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2022.15>

Стаття надійшла до редакції 29.01.2023 р.